

минулої доби, мають віднайти свій первісний блиск і ту чудесну зводничу силу, які оздоблюють їх при народженню, найбільші з тих творів. Критик мусить мати дивний дар відтворювати в собі ті самі тенденції, які діяли в таємничій хвилині народження літературного твору. Критик мусить створити вражіння, що він так заглибився в душу письменника, що дух його твору немовби стає його власним духом. Він мусить викликати вражіння, що немов він сам жив в тілі автора, в його душі, ідеях, мріях, почуваннях, які знайшли свій вислів в творі.

Таким чином критика стає одночасно новим відтворенням твору, який відживає в критиці блискучим і відмолодженим, готовим запліднити добу, для якої не був призначений.

Д.м. Донцов

Чи Захід?...

Захід мобілізує. Проти жовтневої „революції“, проти Толстого й Достоевського, проти „месії народів“. Нарешті проти його трабанта, що перед 1934-ма роками прибав свого Месію на хрест.

„За гану гану і кrew за кrew“, як співається в „Варшавянці“, здається: за Соловки — концентраційні табори для Торглерів, за спалені бібліотеки в Москві — кострища з марксістської макулятури в Берліні. Нова Франція апелює до генія латинської раси проти всього, що „вороже нашій національній вдачі“, проти чужих ідей, які торують шлях чужій інвазії. Одні викликають „die Rasse“, другі — „latinité“, німецьку глибіню“ і „французьку ясність“ проти хаосу зі сходу.

Через різні „Ліги охорони прав людини“, через масонські льожі, через пресу, кіно, точиться ця отруя зі сходу, розхитуючи й підточуючи стовпи, на яких пнеться культура окциденту.

Змагання желатини з формою, тиранії хаосу з дисципліною, моральної охлялости з душевним гартом.

Україна є одним з головних теренів цього змагання. Але жажливо мало хто здає у нас справу, що тільки на Заході кується зброя проти тиранії хаосу.

Одні навіть не розуміють противенства Росія — Європа. Тому й така ялова дискусія з ними на тему Європи. Як правовірні драгоманівці, не знають вони ні західних ні східних ідей, лише „загально-людські“. Тому Толстого мають за „великого європейця“: тому малпуючи формат європейських часописів, думають, що переймають форму європейської думки; тому „Nouvelles Littéraires“ плутатають з „Wiadomościami Literackimi“. Найтрагічніша проблема сучасности для них.

просто не існує. Об'єктивно є вони носіями протиевропейських бакциль, хоч облудний язик їх безнастанно теревенить про Європу.

Другі не визнають Європи, бо мовляв ми лиш географічно до неї належимо. А культурно — мусимо і Москві дулю показати, і на гнилий Захід наплотати. Самовистарчальність! Новий степовий Рим! На свої сили! Певно, що на свої сили, але на які свої? Еспанія видала Дон Кіхота і Панзу. Хто є виразником еспанської вдачі? Перший, другий? Їх синтеза? Наша земля видала і менажерію „Мертвих Душ“ і постаті Шевченка й Стефаникових „Синів“. Орієнтальне спокійництво і західний активізм. Яку з тих „своїх“ сил взяти за основу?

Французи не вирікалися своєї культурної спадщини. В боротьбі з своїм сходом, вони уперто тримаються граничної лінії, проведеної ще цезарезими легіонами і їх культурою, як власною. Звідкиж зарозумілість наших „самовистарчальників“?

Певно, „свої“ первні в нашій культурі передусім, але це первні європейські, не „скитів-дикунів“, у яких жадоба здобичі гонила на Україну в ХІ м так само, як і ХХ віці.

Свідомість нашого „західництва“ була здавна поширена серед чужинців. Буйним смолоскипом горіла аж до ХVІІІ віку серед нас. А відгомони її лунають пізніше і у могилянця Мигалевича, що за його думкою „Європа всякому добру (можє) нарешися мати“ (1742), і у Куліша, якій обіймав одним кругом ідей „князя Бісмарка і Льюїолу“, і в Хвильового з тою самою „психологічною Європою“... Лише спершися на цих „своїх“ первнях — протиставимося успішно хаосові, що несуть сучасні номади.

Similo similibus curantur, клин клином вибивати.

Проти агресивности — агресивність. Європа хрестових походів, Європа, що підбила для своєї раси два континенти, а з двох інших — зробила свої сатрапії; що виробила власну містику, містику „білої людини“, „вищої“ раси, — цій Європі не страшний жадний Магомет. Але — тільки цій. Захід лиш відважно поставив тезу, що „сила є часом добра річ, хочби лише, коли протиставляється силіж“... Що „таємничо новязана вона з життям і не можна осудити її, не осуджуючи самого життя“. Що судити можна лиш її надужиття, але й його приборкується тільки іншоюж, протилежною силою“.¹⁾ Тільки Захід виробив кодекс життя, твердий й суворий до всякої поблажливости, вічно на варті; кодекс, об який полумив собі зуби не один Спас зза Уралу. Цього кодексу твердих правил і суворой системи їздили вчитися колись до Парижу кардинала Рішеле і до Генуї наші „спудеї“ з Києва й Волині, з найбільш експонованого закутку окциденту. Щоби зміцнити ті європейські первні нашої культури, щоби не дати розпаношитися в атмосфері пограничя деморалізую-

чим впливом Сходу. „Внутрішня карність“, „тривалі рішення“ і „дисциплінована акція“ — в таку ляпідарну формулу уймає той кодекс Клемансо.²⁾

До тих самих джерел маємо повернути й тепер — і в тих самих цілях. Щоби зміцнити наші мязи і вигострити зір, щоби узброїтися в ті „idées en armes“ (узброєні ідеї), які куються лише в країнах де ступила нога Риму.³⁾

Я згадав, що наші драгоманівці навіть не встані збагнути засадничого противенства між окцидентом і сходом. Другі — протиставляють Європі „степовий Рим“ — Київ. Нарешті є й треті. Вони визнають противенство, лише не певні, де той Європи на яку маємо опертися — шукати.

Тут я підходжу до теми цієї статті. Ті треті, шукаючи Європи, знаходять її в сучасній Польщі. Чи мають сдушність? Чи можна в культурі цього окциденту шукати ратунку?

Дехто думає, що „з народів, що належать або належали колись до складу російської імперії, єдині лише поляки й українці мають виразне окреслені функції щодо проблем, які стрясають світом“. Чи так? Без сумніву, країна, що взяла свою культуру з римським католицизмом, є країною західної культури. Але чи того воюючого Заходу? Чи ідеї, якими тепер вона живе — є ті „idées en armes“, якими зберігав своє обличчя захід перед деструктивними впливами із Сходу?

В „Орґії“ говорить Касандра про Мойру:

її правиця і важка й тверда,
вона кує з народів яброю світа.

Такою „зброєю світа“ був Рим. „Важка й тверда рука“ Мойри зробила з Франції Наполеона — зброєю нового світа, знаряддя комплексу нових великих ідей, таран проти інших. І тільки той нарід буде джерелом вічного відновлення для інших — яким в той стосіб заопікувалася невблагана, але ласкава для своїх вибранців Мойра. Це мав на увазі й Міцкевич, коли казав, що „народи тоді лише... мають право до життя, коли вислугуються цілому людському родові підтриманням або обороною якоїсь великої думки або великого почуття“ Чи теперішня польська культура є насичена якоюсь „великою думкою“, „великим почуттям“, такими, якими була насичена тоді як писав свої слова Міцкевич?

Дві великі ідеї стояли біля колиски історичної Польщі: *ecclesia militans* і опанування Сходу Європи. Ідеї — неприхильні нам — але того самого роду, що й ідея пруських хрестоносців або еспанських завойовників Америки. Були це ідеї з розмахом, ідеї що підкреслювали своє засадниче противенство до Сходу, брали на плечі величезний тягар, ставляли на карту своє існування, ведені „важкою працею“ історичного

²⁾ Demosthene, par Georges Clemenceau. Paris Plon, p. 32.

¹⁾ і ³⁾ Leon Daudet, Les idées en armes, Edition du siecle, Paris p. 245

призначення. Ними була надихана свого часу ціла польська культура, ціла містика її культури. Кінець XVIII, а властиво половина XVII віку завдали цим ідеям великий удар, хоч їх не забили.

Ці удари були початком русифікації, зміни психіки польської провідної верстви в напрямку її „відевропеїзовання“. Вже Кюстін спостеріг, що, не зважаючи на політику релігійного й політичного гнету, яку провадила в Польщі Росія, з меншою нехиттю ставилися до неї поляки, аніж до німців. Натякаючи на словянське „споріднення“ обох народів, додає — „не всі брати любляться взаємно, але розуміються... Коли ці народи розділяє політична ненависть, то сама природа еднає їх, їм самим наперекір. Коли політика перестане змушувати одного гнобити другого, вони ліпше пізнаються між собою і полюблять себе“⁴)... За тим пророцтвом криється далеко глибше спостереження щодо польської психіки: зник почуття засадничости польсько-московського конфлікту, зник тої ідеї „передмурівка Європи“, якій маркантний вираз дав пізніше Дмовський; той зник засадничої ворожости обидвох культурних світів, якої напр. і сліду нема в франко-німецькім конфлікті, де „політична ненависть“ є натури глибшої і сильнішої...

В душі затирання тої засадничости виховувалося і поповстанське польське покоління в Конгресівці. Марян Здзеховський пише: „Зачинав я (російську) гімназію з винесеного здоху нехиттю, майже відразу до російської мови і літератури: кінчаючи, був я в літературі тій розкоханий“. Рівночасно „будилися симпатії до російської суспільности“, а революційний рух в Росії — викликав в Конгресівці „революційне москвофільство“. Замість віри в Європу — народжувалася віра в „молоду Росію“, яка була тсю самою старшою, лише вивернутою на лівий бік. Говорячи далше про Дмовського і орієнтації національ-демократії підчас війни, Здзеховський зауважує: „розумію, що можна було уважати тріумф Росії за менше зло, але захоплення для меншого зла я не міг зрозуміти“⁵) ..

Це було оте захоплення (так знає й нам), яке поволі створювало в суспільності протиевропейський настрій, надщерблюючи колись пануючу в Польщі ідею релігійного, політичного і культурного опанування Сходу; ідею, яка ставляла „polskość“ в круг — не льокальних — а тих великих антагонізмів, що їх носіями були Кромвель, Валенштайн, Густав Адольф; це давала їй зпровінціалізуватися.

Правда, ту ідею післанництва піднесли ще Міцкевич, Красінський, Прус, Сенкевич. Але — вже спотворену. „Польща — Месія серед народів“, певно це також було месіянство,

⁴) Маркіз де Кюстін, Росія в 1839 р. лист 14 і 29.

⁵) Marjan Zdziechowski, Pod wrażeniem „Dziejów“ M. Bobrzyńskiego, (Przegląd współczesny, 1932, I. II.).

але — пасивне. Орган сучасних молодих — *Młodzi* — трохи поблажливо називає те месіянство месіянством „*ścierpiętników*“, негідним „*narodu-przewodnika*“. Але всеж в творах тих старших авторів бренть відгомін старої мелодії — засадничого антагонізму двох світів, погорда до москаля, як до раси нижчої, „азійської“, почуття власної культурної вищости. Наслідники згаданих авторів цю мелодію основно забувають Блискуча під оглядом літературним епопея Сенкевича, яка недавно збила таку куряву суперечок — знаменує явний занепад ягельонської романтики великого стилю. Бо „Вогнем і мечем“ — це вже не та пориваюча, свіжа, весняно-бурлива романтика міцкевичівського „року 1812-го“, епопея „дванадцяти язиків“ Європи, що йшли вогнем і мечем на підбиття Сходу. Твір Сенкевича — мимо його барвистости і сили експресії — має тісніший овид — бож і конфлікт, про який там мова — якби ми на нього не дивилися — в очах автора і його земляків — був конфліктом льокальним („*wojna domowa*“)... Коли скажуть, що винна тому російська цензура, то чомуж та цензура не втримала Жеромського видати закордоном свою „Ружу“ під псевдонімом Юзефа Катерлі?

Не хочу сказати, що „Ружа“ має ширший розмах. Навпаки, і вона — як і взагалі творчість Жеромського носить великі сліди того душевного „відевропеїзованя“, про яке згадує Здзеховський. В тій „Ружі“, так само як в „*Ten drugi*“ Запольскої — великий історичний конфлікт дрібніє, звужується, зводиться до значіння не конфлікту двох світів, а — двох політичних систем. Бо ненависть до царського режіму, яка бухає з них — не виключала, як бачимо зі споминів Здзеховського — ні любови до „молодої Росії“, ані до її літератури й культури. Це вужчим стає конфлікт в — блискуче стилістично унятій — „Пожозі“ Коссак-Щуцької, де великий історичний антагонізм зводиться до антагонізму чисто суспільно-громадського характеру. Зрештою всі оті перечислені твори Жеромського (Катерлі), Запольскої й Щуцької — явно відгонюють отим „*ścierpiętnictwem*“, — таким далеким навіть від певного себе активізму й зачіпности Сенкевича, з безкомпромісовою Яремовою погордою до „*tałatajstwa*“...

Коли я читаю про детронізованя того Яреми Вишневецького деякою частиною польської преси; коли читаю як консервативні автори вирікаються боротьби з большевицькою культурою; як гр. Лось виволікає на денне світло стару, збанкрутовану суто антиєвропейську ідею словянофільства, я бачу в тім курчення і заник тої романтики, яка надавала польському месіянству характер споріднених з ним широких європейських ідей.

Коли я читаю, ак в спеціальнім єпископськім Посланні вітаються „добросусідські відносини“ з країною безбожництва; як в тих відносинах бачиться „утревлення європейського

мира" — так ніби цвинтарна тиша й мир є найважливіше завдання, до якого стремить *ecclesia militans*; коли читаю, як К. Чапінський тішиться з приязних відносин з СРСР і жадає, щоб вони були „щирі“ та щоб у ГПУ не повстали „які будь сумніви що до тої щирости“ (Nargód, ч. 33) — так ніби підтримка нової тюрми народів було найперше завдання соціалізму, — я бачу в тім всім цілковитий заник здібности думати категоріями ширшими від категорій нації-провінції.

Це затіснення оvidу, ця резигнація з місії світовоїсторичного характеру — приводить і до перекреслення її в минулому: нова, обмежена дійсність пристосовує до своїх нових потреб історію, перекроєє заширокий кафган предків... Гурка закидає хиби давній „окраїнній політиці“ Ягельонів доводячи їм пост фактум, що повинні булиб стримати свою експанзію а з Семигороду, Молдавії й України козацької — зробити буфорові держави, передмурівок, але „не світа християнського, але Польщі“... Польща повинна була звести свій конфлікт зі Сходом, конфлікт двох світів до ролі спору за межу, до конфлікту Данії з Німеччиною за Шлезвік або бельгійсько-німецького за Ойпен й Мальмеді... Як далеко це від міцкевичівського „вислугування цілому людському родові“, від „підтримання або оборони якоїсь великої думки або великого почуття“, — характеристичних для провідних європейських народів!

Не проливаю тут сліз над згаданим фактом (що булоб дивно в устах українця), лише — стверджую факт: факт зречення одної з тих „озброєних ідей“ в польськїм письменництві, якими сильна Європа, якими ратувалася й ратується від заливу ворожї цивілізації Сходу; через які та Європа в очач тим Сходом поневолених націй (як ми), робить її „всякому добру матірю“, що до неї треба йти в науку...

Мало булоб сказати, що маємо тут діло з занеханням одної з „озброєних ідей“ окциденту, з заником динамізму польської культури. Треба сказати більше: та культура не тільки залишає агресію проти культури Сходу, але й сама улягає його впливам. Слідно ці впливи у Жеромського — в „Пшедвійосьне“, а й вчасніше — вже в „Дзєях гшеху“, де автора бере в полон (хоч це й епізод) розгульно-сибірська романтика російська. Цілковиту капітуляцію перед російським Сходом — бачимо у Дмовського з його захопленням „широтою російської вдачі“, „державницько-будівницьким змислом“ російського народу, його просторами, душею і „прекрасною літературою“... То вже маркантна ознака того затроєння, про яке згадує Здзєховський й яке так знане нам. Затроєння те в наші часи — по відзисканню політичної незалежности — іде, як передбачав сто літ тому Кюстін — *crescendo*: є Струг з його „Могілою незнаного жолнежа“, є Хойновський („Млодосць, мілосць і авантура“). Як слушно завважає польськаж таки преса, „в протилежність до російської літератури, (Ба-

бель-„Комармія“), польська література не створила мистецьких пам'яток польсько-російської війни 1920 р.⁶⁾ А далі йде просто пропаганда російського Спаса: наївне, дитиняче звеличення Леніна в Осендовського, російські інсценізації і пушкініада Тувіма, „великі перспективи“ нової російської культури, відкриті Отмаром, Радеки і їх католицько-жидівські трабанти в Вядомосцях Літєрацкіх, росіянин Лаврєнтов, який в тих самих Вядомосцях вкладає польським читачам большевицькі окуляри, для зогидження якраз того великого протесту проти отрути сходу, який зачався на Place de la Concorde в Парижі, в лютім цього року. Дальше йде пропаганда Боя-Желєнського, така нам знана з часів Арцибашєва, першої революції і ріжних Ліг вільної любови; дальше йде проповідь замаскованої парнографії, галасливий і наївний радикалізм (симпатії до „молодої Росії“!), лянсовання нових програм запозичених у большевизму, Курєр Віленьскі, який голосить, що утримання християнської релігії лежить „лише в інтересі міжнародньої реакції“, „Сигнали“ і „Камени“ з „співчуттям“ відєнським приятєлям Сталіна, ціла повінь пєс, совкін і артикулів з СССР. і про СССР. направлєних до одної мети — підточити всі установи європейської культури — ціла тандєта горьківсько-ленінсько-бакунінської „цивілізації“... Це вже не карикатура західних агресивних ідей, як було нею пасивне месіяєство „нарола мучєника“, не звужєння цієї ідеї до опозиції до старої царєрежїмної Росії (Жєромський, Запольська), не та чи інша кон'юктуральна орієнтація, це — власне те „захоплєння меншим злом“ (якого навіть вже не уважається за зло), якого не міг зрозуміти Здєхєвський і яке вдирається тисячами отворів до психіки інтелігентської еліти. Кілька винятків (Мацкєвич, „Слово“ віленське, „Бунт Молодих“, антиБой-овики) підтверджують правило.

Польська еліта — публіцистика, поезія, проза — займається генєральним переглядом цілого свого дотєперішнього культурного наставлєння, ліквідацією заповітів історії, повертається „ліцом к востоку“, одну за другою відкидає ті ідеєс еп агєс, без яких Європа не є Європою і без яких нема успішної оборони проти отруйних газів з Евразії. З'явилися програми, але містика щєзла.

На сході це відчули, комівояжер російсько-жидівського месіяєства, Ілє Еренбург — щє перед пактом — так симпатично писав про своїх надвислянських колегів-письменників: „в порівнанні з німцєм, англійцєм і тим більше з французом, поляк нам більше зрозумілий. Як нам, (кому це нам? — жидам чи москалям? — Д. Д.) так і йому бракує західня вирахованість і єгоїзм, він легко уноситься, легко вдається в скрайности, є мрійливий і скоро розкрєхмалюється. Нашє найбільше нещадєя — інертність — є й нещадєям поляка... Російська

⁶⁾ Курєр Львовскі, 16.IV. 6: р.

гостинність, любов і зацікавлення до чужинця, несталість, безсонні ночі, безконечні спори, відданість ідеї, наївна віра в силу слова, все це легко знайти й на берегах Вісли“. Взагалі „між росіянином і поляком не існує жадних духових відштовхувань“... І конклюзія — „в цім лежить ключ гегемонії російської літератури“⁷⁾. Чи щось подібне можна булоб прочитати в той час, як скажім писав свої „Клеветникам Росії“ Пушкін? Тоді польська культура розвивалася (або скорше консервувалася) в межах російської держави, тепер — вільно поза ними. Але тоді самі росіяне уважали її за передову сторожу європейської. Тепер — приязний Еренбург радісно кладе її по той бік барикади, по стороні, бороненій Пушкініми і Собелзонами. „Західня вирахованість і егоїзм“, відсутність, „мрійливості“, й „наївної віри в силу слів“ — недовіря до чужинців *et Dona ferentes*, — щож це, як не той моральний гарт Європи, який до скаженини допроваджує всіх наверхачів „згнилого Заходу“? „Віра в силу слова“, „любов до чужинця“ і хутке „розкрохалення“ — щож це, як не ті словянські прикмети, які улегшили нащадкам ханів в Москві з німецько-жидівсько-грузинським штабом — опанувати під своїм берлом російський народ, Україну і частину Азії?

Цю „розкрохаленість“, брак відпорности констатує Еренбург і в західних сусідів. Сила дрібних щоденних фактів не дозволяє так легко збити його твердження і довести, що він не має рації. Один польський часопис порівнює два воєнні твори — англійця Шеріфа — „Кінець мандрівки“ і москаля Булгакова — „Дні Турбіних“: люди ті (у Булгакова) можуть нас смішити, а може викличуть на чийсь уста згрідливу усмішку“, „не потраплять нам так заїмпонувати як англійські офіцери у Шеріфа, але є більш людські, більш симпатичні, привабливіші, ніж тамті, що є в кожній цятці бездоганні джентельмени“⁸⁾... Це вже затроєння психіки, це безнадійний схід: не подив того, хто з затисненими зубами зносить біль, а співчуття до того, хто привселюдно й безсоромно вивертає на лівий бік своє серце; співчуття не до активного, а до пасивного, ідеал „уніжених і оскорблених“ — проти ідеалу джентельмена, Схід проти Заходу. Якжеж інакше підходить до цієї справи європеєць! Кюстін описує сцену побиття візника фельдегерем. Другий візник тимчасом — тримає коня фельдегера.

Спершу маркіза обурила огидна сцена, але — пише — „крик (жертви) зменшував моє співчуття“. Він бачив вже перед собою „лише худобу... Чим сильніше той чоловік кричав, тим твердшим ставало моє серце, — о стільки правдиве є, що предмети нашого співчуття мусять захвати почуття власної гідности, щоби ми могли дійсно боліти разом з ними... Спів-

⁷⁾ I. Ehrenburg, *Visum der Zeit*, Leipzig 1929.

⁸⁾ Курєр Львовскі 1931, 21.V.

чуття це певне зеднання з кимсь, а хтож... може єднатися з тим, ким погорджує"?)

Правда, якою дивною і чудовою музикою дзвенять ці слова, музикою що нагадує Меріме, Барбей д'Оревії, музикою цілком незрозумілою людям сходу, здібним лише або плакати над жертвою, вартою погорди або — тримати комя катів, обидві чинности позбавлені почуття власної гідности... І як ця сентенція французького маркіза разячо відбігає від еренбургівсько-московського ідеалу, який — як бачимо — вдирається вже на найближчий Захід...

А ось ще одна подібна опінія, щоби показати, що моральний розклад, що опозиція проти твердого кодексу джентельмена — іде від обох еренбургівських „нас“ — і від москвалів і від живів.. Жидівська Chwila теж говорить про пропасть, що ділить її від „камінних облич англійців“, їх „гартованої волі, стриманих пристрастей і плекання всіх тих прикмет джентельмена, яких сума виражається як потуга британської імперії" ¹⁰⁾, які треба осмішити, понизити і знищити, щоби в хаосі загального братання, засмоктати, розбріоти морально Захід, обезвладнити, і здати на поталу месіям зі Сходу.

Цікавий процес, спостережений французьким подорожником сім років по листопадовім повстанні, розвивається далі. Притуплення протисхідного наставлення народньої еліти, ліквідація культурного месіянства, духовна асиміляція з тим сходом, повільне розпущення колись твердих окцидентальних первнів, в найліпшій випадку — нейтральність в конфлікті двох цивілізацій, сумнів у власній європейській культурній вищости, подекуди віра в чужу вищість, ревізія ідеї західньо-європейського antemurale, зведення колись засадничого антагонізму до спору двох сусідів, яких ділять граничні стовпи, а не форми цивілізації, певний дефетизм, заміна „узброєних ідей“ — гварантіями і синтезами.

Не значить, що з кожним воюючим Заходом, навіть колиб він був contra pos, булоб нам по дорозі. Але навіть і правило ab hoste discimus в данім випадку не має примінення. То лиш в XVI в. оборонці православя на Україні шукали духовької поживи в „латинській“ науці в Польщі. Але не у Дмовського, скамянілого в німім захопленні перед московським давуном, не у „Вядомосцях Літератткіх“ з Радеком, Тувімом, Еренбургом і Лаврентевим, що недавно викликали „окрик обридженія“ в французькій пресі, не в Отмарових кореспонденціях на тему ex oriente lux, не в тій атмосфері морального розслаблення і духової капітуляції — маємо шукати для себе покріплення.

Того всього треба шукати деінде — у самих джерел західної цивілізації. Там, де живе свідомість засадничого противенства до сходу і конечности боротьби з ним. Там, де

¹⁰⁾ Кюстін, op. cit. лист 17. ¹⁰⁾ Хвіля, 13.X. 1930.

жили або живуть і проповідують: Карло Ноцель і Воґюе з їх розторошуючою критикою російської культури, Карло Льойтнер — з актом обжаловання проти „імперіалізму російського народу“, Жан Касу — автор „імфамії“ Л. Толстого, Галягад — зненавиджений нашими українськими і „руськими“ москвофілами — з його жорстокою сатирою на захоплених Сходом „ідіотів“, Саролеа та Істраті — з їх пристрасними філіпіками проти східної ганґрени, Бурже — з філософічним кодексом європейської цивілізації, Масі — з „обороною окциденту“, ген. Кастельно — з невблаганою боротьбою з масонерією й східним жидівством, Сорель і Доде — з культом тої завзятости і сили, яку вони протиставляють розкладовим доктринам Москви, нарешті — погромники червоного цареслава над Тибром і над Шпревою. Шукати моральної опори там, де її можна знайти, там, на тім Заході, де зрозуміли, що за обличчя творця Соні і Альоші, так само як і творця „міжнароднього братерства пролетаряту“ — визирає сатанська пика невблаганого російського Катона з його вічним *ceterum censeo*: про зруйнування окцидентальної Картаґіни.

Нашій люмпенбуржуазії (є не тільки люмпенпролетаріат — є й люмпенбуржуазія), тій, що кожної хвилини готова зрадити свій стан, тій, яка шахрайством, як Стависький — хоче вбити ся на духових провідників нації або на великих письменників; тій, яка пристосовується до всього, яка годує мозок читачів еkleктичною саламахою безпринципности; тій, яка готова капітулювати перед всякою силою, нахабній й трусливій, без керми й без думки — їй терпне шкіра на саму згадку про збунтований Захід, який нарешті віднайшов свій гарт, і своїх вождів.

„Камінне обличчя“ Заходу який не хоче демобілізуватися й не тремтить перед лицем хаосу, викликає жах у наших капітулянтів. Вони кажуть, що той новий Захід і його прихильники у нас — це большевизм навиворіт, показують лиш, що органічно не розуміють нової доби, яка коли хоче відперти большевизм і його „попутчиків“ — має дорівнювати йому в силі.

Захід мобілізує. Той Захід відзискує свою агресивність. Той Захід, про який кажу — ще не вичерпався ідейно, вироблює ясну викристалізовану думку, ще не позбувся своєї динаміки. І головню свідомий грозячої небезпеки, чого не можна сказати про Захід, який замість небезпеку зі Сходу — „сигналізує“ свій привіт московським висланцям у Відні. Тютчев писав — „між Європою і Росією не може бути ні пактів ні замирення. Життя одної — смерть другої“. Свідомість цього, вічно жива в Європі, тепер заогнилася. Вороги нової Європи репетують про „нове середньовіччя“. Так, у відпорі руїнницьким доктринам сходу Європа знайшла своє давнє обличчя, яким стрічала Маврів, Атилю, Турків: з кострищами для еретиків, з інквізицією для недовірків, з колесом для перекінчи-

ків, і з тим гартом, з цілим кодексом вартостей, з тою карністю, які колись вдихнули нову силу і в наші степи.

Тоді, коли передньою сторожею тої Європи стояли в половецьких степах Ігореві полки, які шукали не „щастя трудящого люду“, хочби й з рук баскаків, а „чести і слави“; які сперечалися не за межу, а за обезсилення і винищення орди. Вони перегорожували степ не лиш „червленими щитами“ своїми, а й тими ідеями, що тоді в формі християнства — вкладали їм меч до рук, були правдиві *idées en armes*.

На Заході тоді шукали їх, на правдивім Заході знайдуть їх і тепер. *Ad fontes!*

Макявель про державу і політику*)

З жадної небезпеки не рятуються без небезпеки.

Панування одного володаря легко веде до тиранії, полку оптиматів— до олігархії, із демократії легко може розвинутися розгнужданість.

Хто звик до свободи, тому кожен ланцюг є тягарем, а кожна стежка — путом.

Причиною розладу в державі є здебільшого мир і примусовий спокій; страх і війна плекають єдність.

Хто змагає до необмеженої влади й не вбиває Брута, або хто засновує республіку й не нищить Брутових синів, той втримається лише короткий час.

Коли люди будуть добре керуватися, то вони не шукатимуть і не бажатимуть жадної свободи.

Найголовнішими основами всіх держав є добрі закони і добра зброя

Війна й любов вимагають таємниці, вірності й мужності.

Добра зброя завжди знайде добрих друзів.

У всіх галузях дасться направити помилку, але не зроблену на війні, бо вона мстить у туж саму мить.

Мужі й зброя, гроші й хліб є головними умовами для ведення війни. Але з цих чотирьох умов дві перші найнеобхідніші, бо мужі й зброя знайдуть гроші й хліб, але гроші й хліб не знайдуть мужів і зброї.

Невтрального ненавидить подоланий і зневажає переможець.

Невідомо, хто приносить державі більше шкоди: чи ті, які хотілиб набути чого не мають, чи ті, які хочуть затримати давно набуті права.

Розумний ніколи не буде згіршатися незвичайними вчинками того, хто засновує королівство або впорядковує республіку. Бо огида належить лише тому, хто насилує для руйнування, а не для розбудови.

*) Цитати належать до творів: *Storie Fiorentine* (1520—1525), *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio* (1513—1522), *Il Principe* (1513), *L'arte della guerra* (1519—1520), *L'asino d'oro* (1517).